

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2018 | ÅRGÅNG 22

Bokförlaget THALES

MARCUS AGNAFORS: *Moraliska provokationer – Om skenande tåg, rättvisa löner och god pornografi*, Stockholm: Fri Tanke förlag, 2017.

MORALISKA PROVOKATIONER är en tematiskt uppbyggd bok som handlar om olika moralfilosofiska problem och hur man kan nalka sig dem såväl teoretiskt som empiriskt. Marcus Agnafors är universitetslärare i filosofi och det är ganska uppenbart att boken delvis bygger på hans egen undervisningserfarenhet och teman som han tagit upp och diskuterat med sina studenter. Boken riktar sig också, i alla fall delvis, till studenter och andra lärare i filosofi på olika nivåer, men kan även läsas av en bredare allmänhet som vill orientera sig om något av de teman som Agnafors tar upp eller bara roas av moralfilosofiska resonemang i allmänhet.

Som titeln antyder är detta en bok som syftar till att tvinga läsaren att tänka till om moralfilosofiska problem och dilemman genom att provocera läsaren till eftertanke och diskussion. Syftet är att »hjälpa läsaren att resonera kring rätt och fel» (s. 8). Däremot är syftet inte att servera några färdiga svar, utan att få igång en kritisk tankeprocess hos läsaren, att generera fler frågor än svar. Agnafors vänder sig mot »snabbt» tyckande och »säljande» budskap i moraliska frågor. Grundtanken här är att det är otillfredsställande att moraliska åsikter grundas på känslomässiga impulser, tradition eller vana. Bokens idé är att genom »provokation» ifrågasätta och utmana läsarens åsikter för att tydliggöra vilka skäl de faktiskt stöder sina moraliska åsikter på, och att visa på spänningarna mellan dessa. Han hoppas också kunna erbjuda några moraliska verktyg för de som vill leva moraliskt riktiga liv men är ovana att reflektera och kritiskt granska sina moraliska föreställningar.

Agnafors tycker att »provokation» är ett bra sätt att tvinga ut läsaren ur sin moraliska »trygghetszon» och locka fram en intern dialog där argument ställs mot argument. I detta syfte skall läsa-

ren konfronteras med »irriterande fakta, obehagliga exempel och absurda teorier» (s. 8). Författaren säger sig vara nöjd även om läsaren mest lämnas vilsen, orolig eller arg. På baksidan av boken utlovas läsaren en »lätillgänglig filosofisk kompanjon att hålla i handen när man försöker navigera de moraliska beslut som möter oss i vardagen». Detta är dock ingen bra beskrivning av vad bokens syfte faktiskt är, och läsare som förväntar sig vägledning i vardagen blir nog besvikna. Bokens syfte är snarare att provocera och tvinga läsaren att tänka själv, inte att vara en »kompanjon att hålla i handen». På sätt och vis är syftet det motsatta, inte att »hålla läsaren i handen» utan snarare att rycka undan mattan under fötterna.

Boken tar upp ett brett spektrum av aktuella och ibland mindre aktuella moralfilosofiska problem, men gör förstås ett urval. De ämnen som boken tar upp är rättvisa löner, s.k. »gated communities», moralisk relativism och etisk egoism, våra skyldigheter gentemot tiggare, moralpsykologisk egoism och betydelsen av moralisk karaktär, hur man kan resonera utifrån moraliska dilemman och tankeexperiment (rolleyproblemet o.s.v.), statligt stöd till organiserad religion, lagliga begränsningar av pornografi, samt frågan om vad som kan och bör säljas för pengar på en marknad. Det är en ganska brokig skara av ämnen, och det är inte utan att man undrar hur de är utvalda. Vissa av dem handlar mer om dagsaktuella politiska frågor (rättvisa löner, tiggeri), andra om metaetik eller moralpsykologi, medan ytterligare andra handlar om mera klassiska politisk-filosofiska frågor som den liberala statens neutralitet gentemot olika livsåskådningar. De verkar inte heller komma i någon särskild ordning i boken, utan strukturen känns lite slumpmässig. Kapitlen fungerar mer som självständiga essäer som bara undantagsvis refererar till varandra. Två av kapitlen bygger dessutom på tidigare publicerade artiklar, varav en av dem i denna tidskrift.

Som läsare undrar man lite varför vissa ämnen tas upp medan andra, minst lika kontroversiella och centrala, inte gör det. Detta, tillsammans med bristen på tydlig progression mellan kapitlen, ger en viss känsla av godtycke. Om syftet nu är att provocera och tvinga ut läsaren ur »trygghetszonen» så hade Agnafors kunnat välja

ännu mer provocerande ämnen, som tydligt ställer moralfilosofiska principer på dess spets. Det finns ett flertal sådana ämnen att välja bland. Moraliskt berättigande av krig, dödande av oskyldiga, legalisering av narkotika, dödshjälp, begränsning av invandring, hårdare straff för brott, eugenik, veganism/djurs rättigheter och inskränkningar av demokratin förefaller vara några bra kandidater om syftet är att verkligen provocera. Man skulle här kunna hävda att boken genom sina val av ämnen inte är provocativ nog. Det är dock inte helt säkert att de mest provocerande ämnena är de mest lämpade om man vill få någon att tänka i nya banor. Våldigt kontroversiella ämnen kan snarare få personer att hamna i försvarsställning och bli väldigt ovilliga att ens överväga något annat sätt att se saken. På det sättet skulle man kunna försvara att välja ut lite mindre provocativa ämnen, men det framgår inte av boken om det är någon sådan tanke som ligger bakom.

Kapitlen har lite olika karaktär. Framställningen är för det mesta lättillgänglig och har ofta en ganska lyckad humoristisk underton. Vissa kapitel är tydligt tesdrivande och syftar till att försvara en viss ståndpunkt. Här passar begreppet »provokation» ganska bra, eftersom man kan bli ganska provocerad av sättet att argumentera och får lust att argumentera emot. Andra kapitel har en mycket mer undersökande och utforskande karaktär. Detta gäller särskilt kapitlen som utgår ifrån mer omfattande empiri, t.ex. kapitlen om moraliska dilemman och om ett eventuellt förbud mot pornografi. Alla kapitel mynnar dock ut i mer eller mindre kontroversiella ståndpunkter att diskutera. Dessutom finns det ett särskilt avsnitt med diskussionsfrågor i slutet av boken.

I de olika kapitlen tas väldigt många olika aspekter och argument upp från såväl moralfilosofi som moralpsykologi, och även en hel del mer samhällsvetenskaplig empirisk forskning. Författaren är tvivelsutan kunnig inom många områden som är av relevans för moralfilosofi och politisk filosofi. Mängder av teorier och filosofer passerar revy. Mest givande, tyckte jag, var avsnitten som handlade om moralpsykologi och psykologisk forskning. Boken innehåller en hel del referenser till psykologisk litteratur, återger en mängd psykologiska experiment och diskuterar vilka slutsatser man kan tänkas dra av

dem. Bland annat tar boken upp idén om spänningar mellan olika moraliska »diskurser.» Dessa aspekter berörs inte så ofta i samtida moralfilosofiska översiktsböcker, som är mer upptagna av rullande vagnar som hotar krossa arbetare och liknande tankeexperiment.

Denna bredd uppfyller syftet att ge en översikt och är säkert till nytta för läsarens allmänbildning, men gör också att argumentationen känns lite väl kortfattad. Ibland trycks lite väl många olika argument och aspekter in på litet utrymme, och ibland utan närmare förklaring. Motargument tas inte alltid upp. Ett exempel på detta är diskussionen om den liberala staten och neutralitet som trycks in i kapitlet som handlar om statens förhållande till religioner. Varken liberalism eller neutralitet förklaras särskilt ingående, och inte heller varför en liberal stat är något eftersträvarsvärt. Detta upplevs förvisso »provocerande» för de som är mer insatta i de debatter som texten bygger på (man skulle vilja gå i svaromål), men kanske inte på det sätt som författaren tänker sig.

Ofta är det inte de moralfilosofiska resonemangen utan snarare de empiriska påståendena om olika orsakssamband som man som läsare uppfattar som mest kontroversiella. Understundom är dessa empiriska resonemang ganska riggade för att stödja Agnafors egna resonemang (vilket man i och för sig kan se som en del av »provokationen»). I det ovan nämna avsnittet om statligt stöd till religion uppställer Agnafors t. ex. följande villkor för att man ska kunna dra slutsatsen att religion orsakar skadligt beteende av A:

- 1) En religiös komponent R måste finnas i A:s handlingsgrund för att åstadkomma E.
- 2) R måste vara nödvändig i A:s handlingsgrund för att åstadkomma E.
- 3) R får inte vara manipulerad av andra som agerar utifrån sekulära skäl.
- 4) R måste vara koherent med de rådande interna trosföreställningarna inom den utpekade religiösa gemenskapen. (ss. 155–156)

De enskilda villkoren är lite mer utvecklade än jag har utrymme att återge här, men det är ganska uppenbart att ribban läggs mycket högt för att man ska kunna säga att religion orsakar skadligt beteende om man följer Agnafors rekommenderade riktlinjer. Man kan till exempel fråga sig varför inte det faktum, att en viss religion gör troende synnerligen lättmanipulerade av skrupelfria maktutövare, ska räknas som en bidragande orsak till A:s skadliga beteende (villkor 3)? Eller varför R måste vara *nödvändig* handlingsgrund för att räknas som orsak till skadligt beteende? Räcker det inte med att R som handlingsgrund ökar *riskerna* för vissa typer av skadligt beteende, men att samma beteende även kan orsakas av andra saker (t.ex. extrem politisk ideologi)? Med en generös tolkning kan man dock se detta som en aspekt av bokens provokativa syfte – uppenbarligen upplevde jag resonemanget tillräckligt provocerande för att ta upp det här!

Jag tyckte det var synd att boken inte diskuterar moraliska principer och teorier på ett mer grundläggande och systematiskt sätt. Nya teorier och filosofer presenteras fortlöpande i de olika kapitlen och återkopplingarna till tidigare teorier och filosofer är ganska få. Det gör förvisso texten mer omväxlande och Agnafors lyckas få in många fler olika moraliska teorier och perspektiv på det sättet. Men mer diskussion om grundläggande moraliska teorier, t.ex. i ett inledningskapitel, hade kunnat binda ihop kapitlen bättre och skapat en bättre dialog och progression emellan dem. Boken hade också kunnat välja ut några centrala moraliska teorier och tillämpa dem återkommande genom boken.

Möjligen hänger bristen på systematiskt teoretiserande och teoretiska ramverk som håller ihop boken samman med författarens egen syn på moralfilosofins möjligheter att faktiskt lösa moraliska problem. I kapitel 6 klargör Agnafors att han inte tror så mycket på mainstream-approachen till moralfilosofi, att formulera övergripande moraliska principer som förklarar och renodlar våra grundläggande intuitioner. Bland annat tror han att »[u]tsikterna att hitta övergripande principer som de flesta av oss skulle acceptera, och som är tillräckligt innehållsrika för att inte vara rena plattityder, verkar

ganska små» (s. 130). Istället för att försöka hitta dessa principer bör man fråga sig hur man skall förhålla sig till de konflikter som finns mellan diskurser, principer och intuitioner som vi ofta upplever. Om vi tänkt igenom saken noga men de principiella konflikterna kvarstår, hur ska vi moraliskt hantera dem? Vad bör vi göra när vi inte rationellt kan välja mellan X och Y? Istället förespråkar Agnafors ett mer dygdetiskt synsätt, inspirerad av Aristoteles tanke på *fronesis*, som istället för att eftersträva övergripande principer som kan lösa moraliska dilemman syftar till att acceptera motstridiga principer och byta fokus till att dygdigt hantera dem genom »praktisk klokhet» och fingertoppskänsla. Detta verkar vara en så pass viktig poäng att den kunde ha lyfts fram mer redan i bokens inledning.

Vem kan då tänkas ha glädje av denna bok? Jag skulle gissa att den främst kan vara värdefull för filosofilärare på gymnasiet eller grundnivå på universitetet, som vill få inspiration till sin undervisning och som kan välja ut enstaka kapitel för diskussion med sina studenter. Då spelar inte heller bokens lite spretande karaktär någon roll, eftersom läraren och annan kurslitteratur kan hjälpa till och förse studenterna med ett yttre ramverk av teorier om det behövs, och påminna studenterna om relevansen av teorier som de olika kapitlen i boken inte tar upp. En annan grupp som kan ha nytta av den är de som är särskilt intresserade av något eller några av bokens teman. När man läser om sitt specialämne kan man reta upp sig på Agnafors resonemang och vilja säga emot, och då har ju boken faktiskt uppfyllt sitt syfte.

→

Magnus Reitberger